

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. XIII: 2015

Nr 1 (413)

Data odczytu: 07.01.2015 r.

Data wydania: 07.01.2015 r.

=====

973. spotkanie

Ryszard Byner

Kalendarz Grudziądzki 2015

Co decydowało, że temperatura sporów prowadzonych przed ... 400 laty przez kontrowersyjnego grudziądzkiego pastora Benedicta Morgenssterna nie odbiegała od klimatu dzisiejszych, ostrych polemik toczonych przez polityków różnej maści i ich adherentów? Jaki był cel amerykańskiej misji lekarskiej w Grudziądzu w 1917 r.? Jak wspominają kawaleryjską przygodę w grudziądzkiej podchorążówce przedstawiciele zacnych rodów i jedynej takiej w historii CWK złotej promocji oficerskiej (rocznik 1932/33) – Jerzy Waldorff, Marian Kamil Dziewanowski i Karol Stefan Orłowski? Dlaczego z wielkich planów niemieckich władz, które zamierzały na początku XX wieku wybudować w Grudziądzu m.in. gmach przypominający słynny Partenon przy ul. Solnej, a także okazałe budynki szkolne przy ul. Szkolnej i Kalinkowej, kina przy obecnej al. 23 Stycznia i w Tarpnie oraz ogromny stadion przy ul. Waryńskiego wyszły nici? Jak świętował swoje setne urodziny profesor Czesław Szachnitowski, Honorowy Obywatel Grudziądza?

Odpowiedzi na te i inne pytania czytelnicy znajdą w *Kalendarzu Grudziądzkim 2015*. Na stronach tego popularnego wydawnictwa Grudziądzkiego Towarzystwa Kultury zamieszczone zostały także niezwykle życiorysy ludzi znanych i nieznanymi, wywodzących się z różnych środowisk, świetnie wpisujące się w historię naszego miasta. W gronie tym znaleźli się między innymi: pułkownik August Brochwicz-Donimirski – wielki patriota, pierwszy dowódca 18. Pułku Ułanów Pomorskich, który miał dwa pogrzeby; Zofia Meissner – poczytna pisarka (m.in. autorka powieści „Obrońcy Westerplatte”, o wydanie której kilka lat walczyła z cenzurą), pierwsza harcmistrzyni i pierwsza komendantka przedwojennego Hufca Harcerek w Grudziądzu oraz zmarli w ostatnich dwóch latach: Jerzy Szwarc – drogista, miłośnik astronomii i astronautyki, który „zapalił gwiazdy nad Grudziądzem i odkrył Kopernika dla Grudziądza”; Maria Ossowska, dla części absolwentów Maria Chmurzyńska – świetna i lubiana przez młodzież polonistka z liceum Sobieskiego; Edward Gruszecki –

działacz motoryzacyjny, założyciel i długoletni prezes delegatury Automobilklubu Toruńskiego. Godne uwagi są również przedstawione w okolicznościowym artykule sylwetki m.in. profesora Jana Kucharskiego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, bohaterów II wojny światowej pilota Władysława Fili i żołnierza 1. Dywizji Pancerniej gen. Maczka – Bronisława Kierstana, poety Ryszarda Milczewskiego Bruna, pośła Janusza Dziecioła – absolwentów Zespołu Szkół Rolniczych, który w przyszłym roku będzie obchodzić 90-lecie istnienia.

W najnowszym tomie *Kalendarza* przeczytamy o działalności dywersyjno-sabotażowej na grudziądzkim lotnisku, w tym o grupie „Węże”, która zdobywała broń, amunicję, leki i dostarczała je partyzantom w Borach Tucholskich, o czym w swojej książce *Walczący Gryf* napisał Melchior Wańkowicz. Założyciel „Węży”, żołnierz Batalionu AK, st. wachmistrz żandarmerii Mieczysław Tokarczyk w 1949 r. został aresztowany przez bezpiekę i za rzekomą współpracę z wywiadem francuskim, wraz z trzema innymi oskarżonymi z Kwidzyna i Iławy skazany na długoletnie więzienie. Na mocy amnestii w 1956 r. wyszedł na wolność, ale jeszcze przez kilka lat był obserwowany przez ubeków. Dopiero w wolnej Polsce okazało się, że ciężkie zarzuty stawiane całej czwórce były tylko wymysłem funkcjonariuszy UB. Sąd Najwyższy całkowicie oczyścił z nich domniemanego organizatora wrogiej grupy. Trzech pozostałych skazanych, w tym grudziądzanin, którzy mieli być jego współpracownikami niestety, nie doczekało się rehabilitacji, nawet po śmierci.

Do pierwszych tygodni II wojny światowej wraca w swoich wspomnieniach grudziądzanka Irena Kamińska. Jako czternastolatka znalazła się w grupie bliskich sobie osób, które już 1 września opuściły miasto i po kilkunastu dniach dotarły na Kresy Wschodnie, licząc, że tam będą bezpieczne. Uciekając przed jednym najeźdźcą – spod znaku swastyki, daleko od rodzinnego miasta natknęły się na innego wroga, któremu przyświecała czerwona gwiazda.

W cyklu prezentacji klubów sportowych przedstawiona została historia KS Stal, wprawdzie utworzonego w 1948 r., ale z korzeniami sięgającymi 1925 r., kiedy to powstał klub sportowy pracowników firmy HV – pierwszy w naszym mieście klub zakładowy. Z grudziądzką Stalą związane są nazwiska i sukcesy takich sportowców jak bokser Leszek Leiss, mistrz Polski i Pomorza, dwukrotny pogromca Zbigniewa Pietrzykowskiego oraz czołowy pływak Zbigniew Rolewicz, który przez wiele lat był niepokonany nie tylko w Grudziądzu, ale i w całym regionie pomorskim.

Lista zasłużonych zawodników Stali, ongiś klubu wielosekcyjnego, jest bardzo długa. Przed laty w drugiej lidze występowały koszykarki. Siatkarze byli nawet blisko awansu do pierwszej ligi, zabrakło im wówczas jednego punktu. Stal Grudziądz to także najlepsza w kraju grupa kolarska, od lat występująca, jako sekcja autonomiczna. Obecne władze klubu z prezesem Zenonem Różyckim – dodajmy grającym prezesem, wspierającym na parkiecie kolegów z drużyny siatkarzy, postawiły na rozwój trzech dyscyplin: piłki nożnej, siatkówki i koszykówki. Zadbano też o modernizację zaplecza, w tym hotelowego na wysokim poziomie, stwarzając warunki do uprawiania sportu

oraz rekreacji, nie tylko przez grudziądzan, ale i gości odwiedzających nasze miasto.

Czytelników zapewne zainteresują również artykuły o: służbie sanitarnej CWK; 30-leciu oddziału Towarzystwa Opieki nad Zabytkami – inicjatora odnowy najstarszych grobów, w tym grobów pilotów z grudziądzkich szkół lotniczych, którzy w latach międzywojennych zginęli śmiercią lotnika podczas lotów szkoleniowych; jubileuszu chóru męskiego Echo, który w ostatnim 15-leciu wielokrotnie występował na festiwalach i konkursach za granicą; wymianie pieniędzy w 1950 r., kiedy to w październikowy niedzielny poranek Polacy obudzili się o dwie trzecie ubożsi; zapomnianym majątku w podgrudziądzkich Małych Lniskach oraz kolejny odcinek historii Teatru Ziemi Pomorskiej z przełomu lat 70. i 80.

Nie brakuje stałych pozycji, do których należą: calendarium grudziądzkie, notki biograficzne patronów ulic, wykaz grudziądzkich publikacji, kalendarz imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych oraz kącik poetycki – tym razem swoje wiersze prezentuje Zenon Zaremba, również autor licznych grafik. Z zamieszczonych w *Kalendarzu* wierszy, dwa zostały napisane specjalnie na cześć Jana Pawła II i jego kanonizacji.

Kalendarz Grudziądzki 2015 liczy ponad 270 stron – najwięcej z dotychczasowych wydań tej publikacji. Tradycyjnie wyróżnia się atrakcyjną szatą graficzną. Jest 19. tomem z kolei a piątym z serii oliwkowej. Zwiera artykuły oraz ilustracje, których autorami są:

panie: Karola Skowrońska, Anna Janosz, Dorota Lichnerowicz, Renata Lewandowska, Małgorzata Tomaszewska, Irena Słomiak oraz panowie: Adam Stenzel, Jerzy Krzyś, Włodzimierz Grabowski, Zbigniew Zawadzki, Tadeusz Rauchfleisch, Henryk Kamiński, Janusz Hinz, Grzegorz Rygielski, Michał Rygielski, Piotr Bilski, Gerard Szukay, Henryk Stopikowski, Dawid Schoenwald, Jerzy Domasłowski, Marcin Maryniak, Stanisław Lewandowski, Stanisław Słabikowski, Paweł Grochowski, Zenon Zaremba, Ryszard Byner.

Spis treści

1. Calendarium grudziądzkie	7
2. Skrócony kalendarz na 2016 r.	57
3. Patroni ulic Grudziądzka (<i>Tadeusz Rauchfleisch</i>)	59
4. Przypadki księdza Morgensterna (<i>Jerzy Domasłowski</i>)	65
5. Amerykańska misja lekarska (<i>Włodzimierz Grabowski</i>)	73
6. Partenon na Solnej? (<i>Dawid Schoenwald</i>)	77
7. Hufiec Harcerzy 1920-1939 (<i>Dorota Lichnerowicz</i>)	83
8. Służba sanitarna CWK (<i>Jerzy Krzyś</i>)	91
9. Złota promocja oficerska (<i>Karola Skowrońska</i>)	97
10. Wypełniony testament (<i>Adam Stenzel</i>)	107
11. Zginęli śmiercią lotnika (<i>Zbigniew Zawadzki</i>)	115
12. Wrześniowe ucieczki (<i>Henryk Kamiński</i>)	123
13. „Węże” z lotniska (<i>Ryszard Byner</i>)	129
14. Reforma pieniężna z 1950 r. (<i>Marcin Maryniak</i>)	141

15. Świętuje Zespół Szkół Rolniczych (<i>Stanisław Lewandowski</i>)	145
16. Stal hartowała się w HV (<i>Ryszard Byner</i>)	153
17. Echo podbija Europę (<i>Anna Janosz</i>)	165
18. Teatr w latach 1975-1982 (<i>Henryk Kamiński</i>)	169
19. Zabytki pod opieką społeczników (<i>Paweł Grochowski</i>)	173
20. Zapomniany majątek (<i>Adam Stenzel</i>)	179
21. Pierwsza harcmistrzyni (<i>Dorota Lichnerowicz</i>)	183
22. Żandarm z góralskim rodowodem (<i>Ryszard Byner</i>)	193
23. Jubileusz profesora (<i>Renata Lewandowska</i>)	205
24. Z żałobnej karty	209
25. Grudziądzkie publikacje (oprac. <i>Janusz Hinz</i>)	221
26. Wiersze (<i>Zenon Zaremba</i>)	227
27. Kalendarz ważniejszych imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych (oprac. <i>Tadeusz Rauchfleisz, Zbigniew Zawadzki</i>)	231
28. Reklamy	241

Sprzedaż Kalendarzy podczas promocji. Fot. P. Bilski.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.